

5. Психологические средства выявления особенностей личностного развития подростков и юношества. Сб. науч. тр./Ред. Д.И. Фельдштейн и др. – М., 1990. – 166 с.

6. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб., Питер Пресс, 1997. – 608 с.

В статье анализируется выбор ценностных ориентаций современными подростками и их самоутверждение в социальном пространстве

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, самоутверждение, жизнеутверждение, личностная позиция, социальное пространство

Bulakh I.S. The Valued orientations in the context of personality position of modern teenager

In the article the choice of the valued orientations and their self-affirmation is analysed modern teenagers in social space

Key words: values, valued orientations, self-affirmation, zhizneutverzhdenie, personality position, social space

УДК 159.99

**Данилюк І.В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

ЕТНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Розвиток української етнічної психології неможливий без осмислення та узагальнення великого історичного спадку вітчизняної етнопсихологічної науки. У країнах колишнього Радянського Союзу етнічна психологія як наука почала розвиватися швидкими темпами лише наприкінці ХХ століття. Видатними попередниками, які вплинули на розвій вітчизняної етнопсихологічної думки були Г. Г. Шпет, Л. С. Виготський, І. Мірчук, Я. Ярема та ін.

Постановка проблеми.

В наш час етнічна психологія є однією з дисциплін, що динамічно розвиваються. Інтерес до етнічної психології зумовлений рядом причин. По-перше, для успішного розв'язання задач, зв'язаних з управлінням етнічними спільнотами, необхідно знати не тільки соціально-економічні закономірності життя людей, але й етнопсихологічні, наприклад, як відбуваються зміни в області загальних цінностей, традицій (народних звичаїв та етичних норм), потреб, настроїв. По-друге, вивчення етнопсихологічних особливостей людей дозволяє розкрити характерні закономірності культурної детермінованості й історичної мінливості психіки людей.

При порівнянні історії зарубіжної та вітчизняної етнічної психології неважко замітити значний розрив у часі розвитку цієї науки, а відповідно і в кількості опублікованих праць і досягнутих наукових результатів.

З початку ХХ століття представники (переважно американські дослідники) різних напрямків етнічної психології почали перші психологічні порівняльно-культурні дослідження, зокрема дослідження зорового сприймання, результати яких показали, що такі природні, “натуральні” перцептивні здібності, як сприйняття ілюзій, простору, сприйняття намальованих або фотозображень на площині, є аж ніяк не “натуральними”, вродженими, але навпаки, культурно обумовленими. Ними була звернена детальна увага на вивченні процесів взаємодії порівняно розвинутих етнічних груп. Крім “асиміляції”, якою передбачалися психологічні аспекти, що пов'язані із зміною колишньої самосвідомості, ними застосовувалися для аналізу початкових етнічних контактів поняття “акомодації” чи “адаптації”, для зміни елементів культури – поняття “аккультурації”, входження у культуру – поняття “інкультурації”.

У країнах колишнього Радянського Союзу етнічна психологія як наука почала розвиватися швидкими темпами лише наприкінці ХХ століття. І в цьому немає нічого дивного, адже в радянській науці вивчалися, головним чином процеси консолідації, тобто об'єднання невеличких етнічних груп у великі етноси, переважно – в соціалістичні нації. Підкреслювався розвиток соціалістичних націй і

народностей, але сутність цього явища в етнічному плані не аналізувалася.

Починаючи з середини 30-х років ХХ століття психологи активно відхрещувалися від будь-яких спроб крос-культурних досліджень та будь-яких інших етнопсихологічних досліджень, від самої постановки і обговорення етнопсихологічних проблем. На дослідження подібного типу було накладене тривале табу. Будь-яке дослідження етнокультурних відмінностей сприймалося як потенційно небезпечне не залежно від його мети та висновків. Це призвело до того, що вся етнопсихологічна тематика була віддана на відкуп іншим дисциплінам – етнографії, демографії, історії, філософії, соціології та ін., представники яких і пробували по мірі своїх сил вирішувати за психологів питання етнопсихологічної тематики.

Метою статті є розгляд історичного аспекту розвитку вітчизняної етнічної психології у ХХ столітті.

Виклад основного матеріалу.

Вітчизняна етнічна психологія у ХХ столітті пройшла ряд етапів свого становлення. Умовно, на нашу думку, її можна поділити на п'ять періодів.

Перший період тривав приблизно до початку 30-х років. Початок ХХ ст. виявився сприятливим часом для швидкого розвитку етнопсихології на теренах Росії та України. Перший етап цього періоду пов'язаний з діяльністю видатних учених В. М. Бехтерева та Г. Г. Шпета, а другий – з засновником культурно-історичної школи у вітчизняній психології Л. С. Виготського.

В. М. Бехтерев (1857-1927) автор праць “Коллективна рефлексологія”, “Об’єктивна психологія”, “Навіювання у суспільному житті” не міг не звернути увагу на проблеми етнопсихології. У своїх працях, він прийшов до висновку, що кожна нація має свій темперамент й свої своєрідні риси характеру, а також специфічні особливості розумової діяльності, які закріплюються й відповідно передаються біологічним шляхом. Всі інші етнопсихологічні характеристики мають соціокультурне походження, й залежать від суспільного розвитку та укладу життя, який склався у ході культурного генезису.

Випускник Київського університету святого Володимира Г. Г. Шпет (1879-1937) в дореволюційні роки в Московському університеті почав читати курс етнічної психології. В 1917 р. у журналі “Психологическое обозрение” була надрукована його стаття про етнічну психологію, а в 1926 р. з під його пера вийшла книга під назвою “Вступ до етнічної психології”, яка була написана ще в 1916 р. Хоча Шпет опублікував тільки перший випуск, однак у книзі знайшлося місце й критичному огляду розвитку та стану психології народів. У 1920 р. Шпет організував перший у Росії кабінет етнічної психології, який припинив роботу одночасно з вилученням вченого з університету. Життєвий шлях філософа закінчився в таборах м. Томська.

Розглядаючи основні положення фундаторів психології народів (Г. Штайнталя, М. Лацаруса, В. Вундта), Шпет вважає за потрібне високо оцінити їхні уявлення про колективність та роль мови у формуванні психологічної спільності, про взаємовідношення культури з психологічною характеристикою народу. Трудність полягає у тому, щоб виділити власне психологічний зміст у цих проблемах, адже колектив підлягає насамперед соціологічному дослідженню, мова – лінгвістичному, культура – етнологічному. Пошук психологічного змісту має за мету знайти те, що відповідає психології, властивій спільноті людей, а не індивіда. Психологія народу, на думку Шпета, не є продовженням індивідуальної психології. У визначенні їх взаємовідношення може лежати ключ до вирішення задач етнічної психології, у якої є не тільки ім'я, але й багатий історичний зміст. Шпет пише, що один російський вчений категорично стверджував у 1905 р., що пройде декілька років і “народна психологія” уже відійде в галузь історії. Однак цього не сталося. Шпет пояснює розбіжність у самому факті визнання етнічної психології як особливої науки головним чином крайньою неясністю у визначенні її предмета і, отже, також її місця серед інших наук. У попередньому Сповідненні про новий журнал, яке вийшло у січні 1859 р., його редактори, Лацарус і Штейнталь,

заявляли, що етнічної психології (Voelkerpsychologie) як особливої науки ще немає, але підґрунтя для неї готове¹.

Предметом етнічної психології Шпет також вважав “народний дух”, йдучи у цьому питанні, згідно його власному зізнанню, “по магістралі Штайнтала”. Проте він тут же відзначає, що залишає для зручності тільки термін “дух народу”, перетворений, “очищений від метафізичних пережитків”, відкидаючи будь-яке подання “духу” або “душі”, як спонтанно діючого чинника, який визначає інші форми буття. Подібне трактування терміну, твердить Шпет, докорінно змінює весь смисл і принципи етнічної психології, викликаючи до життя новий метод дослідження.

Етнічна психологія, на думку Шпета, насамперед повинна вивчати переживання людей, які викликані соціальними явищами, мовою, міфом, нравами тощо. Колектив переживань, що носить у собі індивід, Шпет визначає як його *духовний уклад*.

При індивідуальних відмінностях людей у них є типово спільне у переживаннях, як відгуках на те, що відбувається перед їхніми очима, розумом та серцем в колективі, в його соціальних умовах у відношенні до духовних цінностей людства. Якими б спостерігачі того, що відбувається довкола не були індивідуально різними по відношенню до певної події чи порядку подій, можна найти спільне в їх реакціях на нього. “Кожний відображає в собі колективність самої групи, адже з кожним членом він знаходиться в більш або менш близькому контакті, зазнає на собі його вплив, навіювання, наслідує йому, співчуває тощо... Кожен індивід тому-то є *sui generis* колектив переживань, де його особисті переживання визначаються *всією масою* апперцепції, яка складає колективність переживань його роду, тобто як його сучасників, так і його предків” [6, 564-565].

Типове й спільне відношення до об’єктивного існує як переживання колективу, яке вкладене в певний репрезентант народу – стани, касти, групи. Тут знаходить свій власний об’єкт соціальна й

¹ Шпет стверджує, що про задачі Voelkerpsychologie у зв’язку з наукою про мову Штайнталь говорить уже у своїй книзі “Грамматика, логіка і психологія”, яка вийшла у 1855 р. Рік виходу цієї книги, скоріш за все, і є хрещення етнічної психології, а не 1859 р., як прийнято указувати. Сам Штайнталь у цій книзі називає статтю Лацаруса 1851 р. (в “Deutsches Museum”) як перше свідчення ідеї нової науки, але її передчуття констатує також у К. Ріхтера і у В. Гумбольдта, яких він і вважає до певної міри своїми попередниками.

етнічна психологія. Етнічна психологія виділяється із соціальної психології, і визначається не як пояснювальна, основна для інших наук дисципліна, а як описова психологія, яка вивчає типові колективні переживання. По суті, Шпет вважає, що вся соціальна й етнічна психологія в основі своїй є соціальна характерологія.

Шпет протиставляє своє розуміння етнічної психології як соціальної, етнологічної, *описової*, аналітичної, інтерпретативної трактуванню її як антропологічної, генетичної, *пояснювальної*, субстанціональної. Для роз'яснення цього протиставлення “антропологічного” й “етнологічного” Шпет посилається на Дрісманса, який писав, що *раса* є антропологічне поняття, яке охоплює людину як окрему істоту, підпорядковану законам природи, на противагу етнологічному поняттю *народ*, яке розуміє людину як істоту соціальну у її відношенні до суспільного і державного життя. Антропологічне вивчення завжди індивідуальне, етнологічне – істотно колективне. Будь-яке генетичне – біологічне, расове, антропологічне і т.д. – пояснення завжди і неодмінно залишається поясненням індивідуальним.

Головні труднощі, які стоять перед етнічною психологією, на думку Шпета, лежать у питанні: “звідки ми беремо матеріал для етнічної психології і якими принциповими засадами користуємося у його розробленні?”. Адже цей матеріал не доставляється нам ані самостереженням, як у загальній психології, ані спостереженням і досвідом, як у науках про природу. Він складається із знаків і виразів, які мають потребу в інтерпретації для того, щоб у *значенні* або у зв'язку з їх аналізом значення найти предмет етнічної психології.

У цьому відношенні етнічна психологія зіставляється, як стверджує Шпет, з одного боку, знову з психологією, оскільки і остання користується непрямим спостереженням, і з іншого боку, з науками про культуру, з історією, етнологією тощо. Етнолог, наприклад, в окремих випадках може звернутися до психології за потрібним йому поясненням, як і психолог повинен звернутися до етнології за роз'ясненням особливих (етнічних) умов, в які він може поставити об'єкт, що вивчається. Від цієї практичної взаємодопомоги наук психологія не стає частиною етнології й

етнологія не стає частиною психології. Однак, Шпет вважає, що етнологічне пояснення у психології менш одіозне, аніж психологічне в етнології.

Шпет виступав проти застосування терміну “еволюція” як до психологічного життя людини, так і до історії, тому що з ним легко привносяться дуже поверхові і надзвичайно шкідливі аналогії історичного й духовного життя з життям органічним. Духовне життя людства, як і душевне життя людини, на його думку, йде діалектичними поштовхами й стрибками, періодами повільного накопичення “душевної енергії” і раптових “вибухів”, революцій, покірної душевної податливості або сприйнятливості й бурхливого опору, творчого руйнування того, що так важко й повільно накопичується, і нового лінивого або легковажного творення. “Душевне життя людини і тим більше духовне життя людства – дивовижна фантасмагорія, страхіття, а не планомірна еволюція насінини, яка передається і сприймається за законами природи і в назначені нею терміни” [6, 572].

Розвиваючи ідею зв'язку народної психології з культурою та вивчення її через аналіз продуктів духовної діяльності, Шпет послідовно виділяє власне психологічний аспект. Він відкидає уявлення про те, що етнічна психологія повинна займатися тільки мовою, міфами, релігією, моральними звичаями. На думку Шпета, помилка не тільки Вундта, а й будь-якого психологізму – у тому, що він на такого роду об'єктивацію дивиться як на здійснення ідеї. Це і дає психологістам привід говорити, немовби будь-який продукт культури є психологічний продукт. Здійснення ідеї, в дійсності, об'єктивне, як і сама ідея – об'єктивна, – і тут психології роботи нічого, тут – об'єктивні ж закони. Але вона здійснюється суб'єктами, і тільки через це в об'єктивацію будь-якої праці і творчості вноситься суб'єктивне і психологічне, тобто праця і творчість суб'єктів закарбовуються і виражаються в продуктах культури об'єктивно, але в цьому ж об'єктивному відображено і суб'єктивне.

Таким чином, на думку Шпета, психологічному вивченню підлягають не продукти духовної діяльності, а ставлення людей, свідоме чи несвідоме, до того смислу, який виражає об'єктивно існуюче культурне явище. Сфера життя – об'єктивно замкнута,

оточуюча її психологічна атмосфера – суб’єктивно мінлива. Як настанова звучать слова Шпета про те, що “потрібно уміти читати “вираження” культури й соціального життя так, щоб і смисл їх зрозуміти, й суб’єктивні настрої, які його овівають симпатично уловити, відчутти, спів-пережити” [6, 480].

Наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ ст. Л. С. Виготським (1896-1934) була розроблена культурно-історична концепція вищих психічних процесів, згідно якої вищі, опосередковані знаками психічні процеси людини детермінуються не біологічно, а соціокультурними чинниками. Тим самим Виготський ввів у психологію новий пояснювальний принцип, до цього часу не реалізований у повній мірі при психологічному вивченні вищих психічних процесів людини. Основним методом дослідження у психології він запропонував вважати інструментальний метод, суть якого полягає у дослідженні поведінки людей у тісному взаємозв’язку з тенденціями історичного, соціокультурного й національного розвитку, в аналізі структури й динаміки інструментальних актів психіки людини. Перераховуючи ті розділи психології, в яких доцільно застосовувати інструментальний метод, Виготський на першому місці називає “галузь соціально-історичної й етнічної психології, яка вивчає історичний розвиток поведінки, окремі її ступені та форми” [3, т. 1, 107].

До об’єкта етнічної психології Виготський пропонував відносити й “психологію примітивних народів”, розуміючи під цим порівняння психічної діяльності сучасної цивілізованої людини й первісного “примітива”. Вивчення історичного розвитку людського мислення цікавило Виготського тому, що тут на відміну від онтогенезу не має місця органічний розвиток. Для власне історичного розвитку мислення характерна якраз та обставина, що розвиток вищих психічних функцій відбувається без змін біологічного типу людини. Примітивна людина не виявляє ніяких суттєвих відмінностей у біологічному типі, за рахунок яких можна було б віднести різницю у поведінці. Тому ми повинні, як стверджував Виготський, звернутися до філогенезу, який не знає об’єднання й злиття обидвох ліній розвитку: біологічного й культурного. Завдяки цьому можна спостерігати у “чистому

вигляді” такий розвиток мислення, який зумовлений одними лише соціокультурними чинниками.

Особливо важливою була думка вченого про те, що історичний розвиток мислення повинен емпірично вивчатися у тих суспільствах, у яких швидко здійснюються значні соціокультурні перетворення. Якщо раніше, вивчаючи примітивне мислення у тій чи іншій культурі, дослідники намагалися зіставляти з мисленням європейців, то Виготський вважав, що потрібно вивчати також історичну динаміку мислення. Таке уявлення витікало з своєрідності розуміння Виготським історичного підходу у психології:

“До цього часу багато хто схильний у помилковому світлі уявляти ідею історичної психології. Вони ототожнюють історію з минулим. Вивчати дещо історичне означає для них вивчати той чи інший із фактів минулого. Це наївне розуміння – бачити непрохідну грань між вивченням історичним та вивченням наявних форм. Тим часом історичне вивчення просто означає застосування категорії розвитку до дослідження явищ. Вивчати історично що-небудь – означає вивчати у русі” [3, т. 3, 62].

У 1931-32 рр. О. Р. Лурія під керівництвом Виготського організував дві психологічні експедиції в Середню Азію, щоб перевірити ідеї Виготського про культурно-історичну детермінацію вищих психічних процесів й про їх зміни в ході історичного розвитку. Виготський і Лурія були першими, хто зробив спробу грандіозного експерименту, якого до них ще не було. Лурія у своїх споминах згадував, що дані на які опирався Л. Леві-Брюль, так само як і його критики, фактично були даними, доступними кожному, але подавались як анекдоти, зібрані дослідниками і місіонерами, які вступали у контакт з екзотичними народами у ході своїх подорожей. Ці дані спонукали розпочати перше масштабне дослідження психічних пізнавальних процесів узбеків Середньої Азії. У той час багато жителів Узбекистану та Киргизії, де проводилися дослідження, були неграмотними. Якраз у них можна було спостерігати, як оволодіння грамотою, культурою впливає на формування психічних процесів. Хоча дослідження можна було б провести у віддаленій російській глибинці, на думку Лурії, невеличкі поселення та кочові стоянки Узбекистану та Киргизії у

Середній Азії, де великі відмінності минулої й сучасної культури обіцяли дати максимальну можливість для спостереження за змінами базисних форм і змістом повсякденного мислення.

У ході здійсненого дослідження була доказана гіпотеза, згідно якої зміни суспільно-історичного укладу, характеру суспільного життя конкретної етнічної спільноти викликають корінну перебудову вищих психічних пізнавальних процесів, які мають разом з тим своєрідну специфіку.

Менш відомою є та обставина, що наприкінці 1920-х років Виготський з позицій культурно-історичної концепції підготував програму науково-дослідницької роботи з педології національних меншин. Її особливість полягала у вивченні середовища розвитку психіки дитини, її структури, динаміки, змісту, всього того, що й визначає етнічну своєрідність психічних процесів. Окрім того, важливим було твердження Виготського про те, що психіку дитини необхідно вивчати не на тлі результатів європейської “стандартної” дитини, отриманих у цих же тестах та експериментах, а на фоні психічних процесів дорослих людей у цій же культурі. Якраз неврахування дорослої “норми”, рівня культурно-історичного розвитку психіки у тих культурах, в яких вивчається психіка дітей, приводила до того, що за даними помилково поставлених досліджень серед цілого народу виявлялася тільки одна шоста частина нормально обдарованих дітей.

Таким чином, вивчення культурно-історичного розвитку психіки не тільки дало можливість Виготському досліджувати “у чистому вигляді” роль соціокультурних чинників у становленні і розвитку вищих психічних процесів, але й виступило у якості необхідної передумови для вивчення онтогенезу мислення в його залежності від культурного середовища.

Другий період розвитку вітчизняної етнопсихології припадає на 1930-1950 роки. У зв'язку з віднесенням етнічної психології до розряду “буржуазних наук”, як і деяких інших наук, її розвиток на цей період фактично був призупинений. Відсутність конкретних прикладних етнопсихологічних досліджень у ці роки, наявність репресій по відношенню до тих учених, які доклали значних зусиль для розвитку науки у попередній період, негативно відобразилися

на її стані. Було втрачено багато часу й можливостей. Однак дані перешкоди не зупинили розвиток української етнопсихології. Представники української діаспори (І. Мірчук, В. Янів, Я. Ярема та інші) продовжували приділяти значну увагу вивченню та висвітленню українського світогляду та духовності.

Слід відзначити, що українська наука в Західних регіонах України між двома світовими війнами мала свою специфіку, яка полягала в тому, що вона розвивалась далі як при Науковому Товаристві імені Шевченка у Львові, так і в еміграційних центрах, основним чином в Чехословаччині – Прага, Подебради, менше – у Варшаві, Берліні та Парижі. Найсприятливіші умови були створені у Чехословаччині. З ініціативи президента республіки, відомого вченого професора Т. Масарика у 1921 році на урядовому рівні був розроблений план розбудови еміграції, який полягав у створенні суто українських або російських чи білоруських наукових, культурницьких, навчальних установ, закладів і товариств.

Центром української еміграції стали Прага та курортне містечко Подебради. У Празі в 1921 році був відкритий Український вільний університет та в 1923 році Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, у Подебрадах 22 квітня 1922 році була створена Українська господарська академія.

Коли у Львові та Чернівцях були скасовані українські кафедри, а в Радянській Україні університети перетворені на інститути народної освіти, Український вільний університет у Празі залишився єдиним українським університетом у світі.

Такі західноукраїнські вчені як І. Мірчук, Я. Ярема та інші активно співпрацювали у вищих українських наукових установах Праги. Основну увагу вони приділяли вивченню та висвітленню українського світогляду та духовності.

Аналізуючи український народний характер, Мірчук говорить про поодинокі душевні риси, яким часто надається чуттєво тепле забарвлення – “непогамований індивідуалізм, що відкидає всякий авторитет”, “перевага чуттєвості над розсудком”, “популярне прив’язання до землі”. Дослідник вважає ці душевні риси українців національними недоліками, які “необхідно усувати шляхом, наставленим на далекі цілі – вихованням”.

Якщо І. Мірчук розглядає етнопсихологічні питання як філософ, то Я. Ярема – перший професійний психолог в Західній Україні, який займається цією проблематикою.

Досліджуючи український національний характер, Я. Ярема звертається до праць попередників (М. Костомарова, Д. Чижевського, В. Липинського). Критично переосмислюючи їх надбання в галузі етнопсихології, Ярема констатує, що вдача людини чи народу – це не просто сума поодиноких властивостей, а суцільна структура. Відзначаючи велику вартість фольклорного матеріалу, Я. Ярема при аналізі культурних виявів українського народу в основному спирається на чотирьох типових для української духовності особистостей: І. Вишенський (1550–1620), Г. Сковорода (1722–1794), М. Гоголь (1809–1852) і Т. Шевченко (1814–1861).

Ці мислителі репрезентують три важливі в історичному розвитку шари: територію, століття, соціальні верстви. Якщо між ними є щось спільне, то воно, на думку Яреми, справді мусить бути для національної психіки істотним. Причому Ярема не є прихильником абсолютної закостенілості національної вдачі, – навпаки, він підкреслює “пластичність психіки”.

Для українського народного духу, на думку Яреми, характерне – негативне відношення до зовнішнього світу, яке може проявитися в ізоляціонізмі, у критицизмі та насміханні над дійсністю.

Рівночасно Ярема вказує на певну суперечність, що українці при великій егоцентризмі (“моя хата з краю”), отже, при своїм “соціальним незацікавленні”, мають іншу цінну соціальну здатність “спочувати з іншими”, тобто, коли людина відчуває і ототожнює себе саму в інших. Поруч із “проповіддю любові ближнього” Ярема відзначає ще одну соціальну прикмету, яка так знаменна для українського духу: “здібність розуміти іншу природу, іншу людину, інший народ, – розуміти, що в кожного може бути свій шлях, для нього природніший, ніж нам” [7, 81].

Українська інтровертованість, на думку дослідника, тісно пов’язана з географічними умовами. З одного боку, це одноставність краєвиду (степ, рівнина), яка позбавлена різноманітності, скеровувала увагу із зовнішнього світу у світ

внутрішній. З другого боку, безмежний простір полегшував незалежність одиниці від оточення, зумовлював вільність, яка привчала до непередпорядкованості. І третій географічний чинник – це урожайна земля, яка не вимагала від людей підприємницької діяльності.

До географічних чинників Я. Ярема додає ще історію, яка впливаючи з психологічного тла – рівночасно його поглиблювала. “Будучи сама наслідком інтроверсії, (історія – І. Д.) в своїх психологічних наслідках цю інтроверсію ще більш поглиблювала. Безнастанні історичні лихоліття, які були, вислідом передусім пасивного відношення до дійсності, спричиняли кожний раз нову втечу від світу, а вслід за тим спадали на край і народ нові зовнішні лиха. На ґрунті такої психології виростала духовна культура, яка зі свого боку знову впливаючи, в дусі тої психології народ далі виховувала” [7, 88].

За допомогою структурного підходу, Я. Ярема виводить з однієї центральної властивості – інтровертизму всі інші властивості, упорядковує основні ідеї українських дослідників у галузі етнопсихології.

Наступний період розвитку вітчизняної етнопсихології – 60-ті роки ХХ століття, характеризується посиленням уваги дослідників до розробки етнопсихологічного тезаурусу, вивченням етнопсихологічних феноменів представниками багатьох суміжних наук: філософії, етнографії, історії, соціології тощо. Одним із перших, хто заявив про необхідність дослідження національної психології був соціальний психолог Б. Ф. Поршнев (1908-1979). Головною методологічною проблемою етнопсихології він вважав, виявлення причин, які зумовлюють існування національно-психологічних особливостей людей. Цей період розвитку етнопсихології пов'язаний з виступами Б. Ф. Поршнева та А. Прангішвілі на VII Міжнародному конгресі етнографів та антропологів (1964 р.), з дискусією на сторінках журналу “Вопросы истории”.

Четвертий період розвитку етнопсихології включає в себе 70-80-ті роки ХХ століття. Це період конкретних етнопсихологічних досліджень, в яких вивчалися соціально-психологічні аспекти міжнаціональних відносин. Особливу увагу дослідників привертало

вивчення ролі національних традицій у соціальній регуляції поведінки, впливу розмаїття культурного середовища на психіку представників різних етнічних спільнот.

Прискореному розвитку етнопсихології посприяла також дискусія, яка відбулася 7 липня 1982 року в Інституті етнографії АН СРСР і була присвячена розробці проблем етнічної психології. В основу дискусії було покладено обговорення журналу А. Ф. Дашдамірова “До методології дослідження національно-психологічних проблем” У 1983 р. журнал “Советская этнография” виклав на своїх сторінках суть дискусії щодо розуміння її предмета, тезауруса, методів і першочергових завдань.

У березні 1988 р. в Інституті психології АН СРСР відбулася конференція з проблем психології міжнаціональних відносин, на якій отримала підтримку теза про необхідність доповнення традиційного для етнопсихологічного дослідження інтрасуб’єктивного методологічного принципу новим – інтерсуб’єктивним (міжособистісним), який є особливо важливим для вивчення особливостей міжнаціональних відносин.

П’ятий період розвитку етнопсихології починається у 90-х роках ХХ століття (після розпаду Радянського Союзу) й триває по сьогоднішній день. Він характеризується значним зростанням кількості етнопсихологічних досліджень, збільшенням публікацій з актуальних проблем етнічної психології, проведенням тематичних конференцій.

Загострення міжнаціональних відносин з початку 90-х років ХХ ст. на теренах колишнього СРСР викликало підвищений попит на знання якісного вирішення етнічних конфліктів й дозволило зняти своєрідне “табу” на вивчення проблем соціальної взаємодії етнічних спільнот. Реалії нашого життя стимулювали багаточисельні емпіричні дослідження, основною метою яких є вивчення становлення та трансформації етнічної ідентичності, етнічних стереотипів у системі міжетнічних відносин, проблем етнічних меншин, міграцій, аккультурації та інших, насамперед соціально-психологічних проблем.

В статье рассматриваются особенности становления элементов этнонациональной структуры украинского общества, исполнение ими своих функций, как и функционирование структуры в целом. Проанализировано внутренние процессы которые осуществляются в среде разных этнических общностей Украины, а также взаимовлияние этих процессов и соответствующие последствия для этнонационального развития украинского государства.

In the article are described a features of formation of elements of ethnonational structure of the Ukrainian society, realisation the functions by them, as well as functioning of structure as a whole. Internal processes which occur in the environment of different ethnic communities of Ukraine and also interference of these processes and corresponding consequences for ethnonational development of the Ukrainian state are analysed.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С., Лурия А. Р. Этюды по истории поведения: Обезьяна. Примитив. Ребенок. – М.: ”Педагогика-Пресс”. – 1993.
2. Выготский Л. С. К вопросу о плане научно-исследовательской работы по педологии национальных меньшинств. – Педология. – 1929. – № 3. – С. 367-377.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1.; 1983. – Т. 3.
4. Лурия А. Р. Психология как историческая наука (К вопросу об исторической природе психологических процессов) // История и психология. – М.: Наука, 1971. – С. 36-62.
5. Мірчук І. Світогляд українського народу. (Спроба характеристики). – Прага: Накладом УВУ, 1942.
6. Шпет Г. Г. Введение в этническую психологию // Шпет Г. Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С. 475-574.
7. Ярема Я. Українська духовність в її історично-культурних виявах // Збірник “Перший український педагогічний конгрес 1935р.”. – Львів: Накладом Т-ва “Рідна школа”. – 1938.

ПРОФЕСІЙНИЙ АДАПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ФЕНОМЕН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ПРАКТИКІВ

У статті представлена психологічна специфіка професійного адаптивного потенціалу у майбутніх психологів-практиків, особливості розвитку та формування професійної адаптивності та професійної адаптованості студентів-психологів в процесі фахової підготовки у ВНЗ.

***Ключові слова:** професійна адаптація/дезадаптація, адаптивність, професійна адаптивність, адаптованість, професійна адаптованість, професійний адаптивний потенціал.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються у суспільстві, висувають підвищені вимоги до професійних якостей сучасного фахівця, тому однією з актуальних проблем сьогодення виступає проблема розвитку та активізації професійного адаптивного потенціалу його особистості. Актуальність вивчення проблеми адаптації й подолання дезадаптації в умовах професійної діяльності зумовлюється стресогенністю ситуацій життєдіяльності людини, що виникають найчастіше у так званих допомагаючих професіях системи “людина-людина”. Виникнення специфічних адаптивних труднощів до різних форм професійної діяльності фахівців у галузі теорії та практики сучасної психології у різних професійних ситуаціях зумовлює необхідність вивчення та виявлення психологічних чинників, шляхів і засобів попередження та подолання професійної дезадаптації майбутніх фахівців.

Потребою сьогодення є підвищення ефективності та якості професійної підготовки психолога-практика, що дозволяє підвищити рівень його адаптації, прогнозувати та упереджувати виникнення проблем професійної дезадаптації. Необхідно